

शिक्षा, श्रम र डायस्पोरा: स्पेनमा रहेका नेपाली युवाको संघर्ष र भोगाइ

लिली अधिकारी

शोधार्थी, ग्याजुयट स्कूल अफ एजुकेशन, नेपाल

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6835-0632>

Email: lilyadikari82@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत लेख स्पेन मालगा निवासी रेस्टुरेन्टमा कार्यरत नेपाली युवाको अध्ययनमा केन्द्रित छ। यस लेखको उद्देश्य नेपाली युवाको वैदेशिक अनुभवको अध्ययन गर्नु हो। यो लेख गुणात्मक अनुसन्धान अन्तर्गत जीवनगाथा तथा जीवनी (Narrative Research Designs) ढाँचामा आधारित छ। यसमा युरोपको स्पेन मालगा सहरमा कार्यरत नेपाली युवाको जीवनघटना र अनुभूतिलाई तथ्याङ्कको रूपमा नमुना छनोट गरिएको छ। नमुना छनोट भएका नेपाली युवासँग लामो समय गहिरो कुराकानी गर्दै जीवनगाथालाई रेकर्ड गर्दै तथ्य सङ्कलन गरी उनीसँग भएको आत्मीय कुराकानीलाई शाब्दिक रूपान्तरण वा लिप्यान्तरण (Transcription) गरी कोडिङ गरिएको छ। मिल्दाजुल्दा कोडलाई वर्गीकरण गरी विगत र स्मृति र इच्छित भूमिमा सङ्घर्ष दुई साभ्ना थिमको निर्माण गरी मुख्यमुख्य घटना र अनुभवलाई कथात्मक शैलीमा विश्लेषण गरिएको छ। नेपालीहरू उच्चशिक्षा हासिल गर्न होस् चाहे आर्थिक कारोबार थुन्नु वा उज्ज्वल भविष्यको खोजीमा होस् मातृभूमिलाई प्रेम गर्दै परदेशमा जानुपर्ने बाध्यात्मक रहको अवस्था सिर्जना स्वदेशबाट नै भएको हुनाले विदेशमा चरम सङ्घर्षले निम्त्याएको अभिघात भोग्न बाध्य भएको पाइन्छ। राष्ट्रले युवाहरूको रोजगारीलाई ध्यानाकर्षण गर्दै स्वदेशमै गरी खान सक्ने वातावरण तयार पार्ने नीति नियम बनाई कार्यान्वयन गरोस् ताकि जीवनयापन र अस्तित्व रक्षाका लागि परादेशमा भौतारिन नपरोस् भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ। यस लेखबाट गुणात्मक अनुसन्धानको न्यारेटिभ खोज गर्न चाहने अनुसन्धातालाई र युरोप आउन चाहने नेपालीले जीवन भोगाइ बुझ्न सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

शब्दकुञ्जी : वैदेशिक-अनुभव - जीवनगाथा - अतीतमोह - अभिघात - इच्छित-भूमि

परिचय

सपनाको सुनौलो संसार बोकेर जीवनयापनका क्रममा पढ्न वा श्रम गर्न, आफ्नो र परिवारको सुखको खोजी वा भविष्यको चिन्ताले बेरोजगारीको प्रमुख समस्याकै कारण विदेश पस्नु नेपालीहरूका लागि बाध्यात्मक रह भएको छ। स्वदेश छोडेर परदेश पसेपछि पीडादायी क्षणको सङ्गालोमा जीवन केन्द्रित हुन्छ। वर्तमान समयमा एक देशबाट अर्को देशमा गएर

बस्नु सामान्य भइसकेको छ । खासगरी सूचना र प्रविधि बढेपछि, बहुराष्ट्रिय कम्पनीको उदय भएपछि, भूमण्डलीकरणको व्याप्तिपछि र राष्ट्रिय सीमाले मानिसलाई छेक्न नसकेपछि वैदेशिक रोजगारीमा जानेको सङ्ख्या बढेको हो (भट्टराई, २०६६, पृ. १४) । अहिले प्रवासमा गएर जीविकोपार्जन गर्नुपर्ने नेपालीहरूको बाध्यात्मक अवस्था छ । विदेशी जीवनशैलीको कथालाई डायस्पोरामा अध्ययन गर्न सकिन्छ । वर्तमान समयको गतिशीलता र सामाजिक परिवर्तनका कारण आधुनिकीकरण र विश्वव्यापीकरणले मानिसमा देखा परेका कथा व्यथालाई चित्रण गर्ने नौलो प्रयोगमा डायस्पोरा क्रियाशील देखिन्छ । भौतिक सुख, सुविधाको खोजीमा परदेशीयका नेपालीहरूको पनि आफ्नै कथा व्यथा हुन्छन् । मानसिक द्वन्द्वमा अलमलिंदै परिचयबिहीनताको भय बोकेर स्थापित हुन नसक्नुको दयनीय अवस्थामा न यताको न उताको भएर बाँच्नुको पनि छुट्टै पीडा हुने गर्दछ । असहजताको सङ्गालो हो परदेशी जीवन, इच्छित भूमिलाई आत्मीय ठान्न नसक्दा विभाजित मानसिकता हुन्छ (सुवेदी, २०६४, पृ. १५) । परदेशमा स्थायी भएर बस्न पाए पनि त्यो देश आफ्नो नलाग्नु, भेटिएका आफन्त आफ्ना नहुनु, चाडपर्वमा घरको यादले सताउनु, कामको अभावले पिरोल्नु जस्ता समस्याको आगोमा होमिरहनुको विकल्प पाइँदैन । अस्तित्वपूर्ण जीवनयापनका लागि गर्नुपर्ने सङ्कटबाट घात प्रतिघात बेहिरिरहन्छन्, एकलो र विरानोपना जस्ता पक्षले सताइरहन्छन् । अर्काको देशमा जतिसुकै सम्पन्न भएर बसे पनि आफ्नो मातृभूमिप्रतिको सम्झना र सद्भाव स्मरणमा रहिरहन्छ (लुइँटेल, २०६४, पृ. ४) । जुनसुकै कारणले मूल थलो छोडे पनि जन्मभूमि जस्तो सहज नहुने कुरा प्रष्ट बुझ्न पाइन्छ । हालसम्मका अनुसन्धानलाई नियाल्दा डायस्पोराको नामबाट विभिन्न कृति, सिद्धान्त, लेख रचना निस्किए तापनि कुनै निश्चित व्यक्तिको जीवनगाथा वा जीवनकथालाई अध्ययन अनुसन्धान गरेको नपाइएकाले यो अध्ययनलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस अध्ययनमा वैदेशिक रोजगारीमा गएका एक नेपाली जो युरोपको स्पेन, मालगा सहरमा विगत नौ वर्षदेखि बस्दै आएका छन् । उनैको (नाम परिवर्तित “एलोन”) अन्तर्वार्ताबाट न्यारेटिभ अध्ययनको खोज गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा नेपाली युवाको युरोपको फरक संस्कृतिमा जीवन भोगाइका चरणहरू कस्ता छन् ? रोजगारीका लागि भोग्नु परेका कठिनाइहरू कस्ता छन् ? पराइभूमिमा नेपालीले के कस्ता सङ्घर्षहरू गरेका छन् ? उनीहरूको मानसिक अवस्था कस्तो छ ? भनी यी समस्याहरूमाथि केन्द्रित रहेर यो अध्ययन गरेकी छु । फरक पृष्ठभूमिमा समायोजन हुन नेपाली युवाले युरोपमा भोगेका कथा, व्यथा, जीवनकहानी वा आयामलाई केलाउनु यस लेखको उद्देश्य रहेको छ ।

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

यो अध्ययन गुणात्मक अनुसन्धान अन्तर्गत जीवनगाथा तथा जीवनी (Narrative Research Designs) ढाँचामा आधारित छ । कुनै व्यक्तिको जीवन घटना, अनुभूति तथा जीवन कहानीको गहिराईमा पुगेर खोजी र अध्ययन गरी त्यसबाट अर्थपूर्ण विश्लेषण गरिन्छ र निष्कर्ष निकालिन्छ (खनाल, २०७४, पृ. ३१९) बहदो महत्त्वकाङ्क्षा र राष्ट्रको विकराल रूपमा बढ्दै गएको बेरोजगारीका कारण नेपाली युवाहरू विदेशी भूमिमा जीवनयापनका लागि राष्ट्र र राष्ट्रियताका सबै कुरा त्यागेर अहोरात्र खटिनुपरेको अवस्था छ । मैले यस्तै एक युवकको

जीवन कहानीलाई न्यारेटिभ खोजको लागि यहाँ प्रस्तुत गरेकी छु । कसैको जीवन कहानी बुझ्न त्यति सजिलो रहेनछ । स्पेनको मालगा सहरको पार्कमा छोरी खेलाउन जाँदा भेटिएका ती युवालाई यस अध्ययनको जनसंख्या (population) को रूपमा लिएकी छु ।

समग्रतामा निश्चित व्यक्ति भित्रको जीवनकथालाई लिएर अध्ययन गरिने हुनाले उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरेकी छु । यस अनुसन्धानका लागि विशेष पात्र आफैले छनोट गरी उद्देश्य पूरा गर्ने प्रयत्न गरेकी छु । यस अध्ययन गर्नका लागि उनीसँग गहिरो सम्बन्ध स्थापित गर्नुपर्यो । उनीसँग सामान्य चिनजानमा उनले यस्तो प्रभाव पारे कि मैले उनैलाई मेरो अनुसन्धानको पात्र बनाएँ । उनका विदाका दिन पत्ता लगाएँ, फोन नम्बर लिएँ, तुरुन्तै फेसबुकमा जोडिहालेँ । आफूभन्दा सानो उमेरको जस्तो देखेर भाइ सम्बोधन गरें । मेरो भाइ सम्बोधनले उनी एकाएक भाबुक भए । मैले त्यो दिन उनलाई चस्काउन चाहिनँ । उनलाई निरन्तर फोन र म्यासेज गरिरहेँ । उनको विदाको दिन घरमा खाना खान बोलाएँ । उनलाई पारिवारिक वातावरण दिएर उनको आत्मीय दिदी भएँ । उनको कहानी बुझ्न मैले आफ्नो थोरै कहानी सुरु गरें त्यसपछि उनले आफू आउनुको कारण, आएर पाएको दुख, सास्ती अनि गरेको सङ्घर्ष सुनाउँदै गए । त्यसपछि उनीसँग आत्मीयता साँच्चै निकट भयो । फुर्सदमा पार्क जानु र उनलाई बोलाउनु, घरमा पाकेको खाना खुवाउनु, नेपालबाट ल्याएको गुन्द्रूक र सिन्कीको अचार बनाइ बोलाउनु अनि जन्मदिनमा उपहार दिनु र उनका पारिवारिक कहानी सुन्नु मेरो नित्य कार्य जस्तो भयो । त्यसपछि बेलुकी लिप्यान्तरण गर्नु मेरो दैनिकी बन्यो । मोबाइललाई रेकर्डमा राखेर उनीसँग समयशृङ्खलित कहानी सुन्ने गरें ।

उनलाई परेको आर्थिक भार, सामाजिक दबाव, विकृति र विसङ्गतिको प्रभाव अनि पारिवारिक वातावरण मिलाउन उनले गरेको प्रयत्न सबै सुन्न र लिप्यान्तरण गर्न मलाई भन्दा दुई महिना जस्तो लाग्यो । त्यस लिप्यान्तरणलाई मैले कोडिङ (coding) गरें । उनको खोतलिएको जीवन भोगाइको अनुभवलाई दुई ओटा साभा थिम (themes) निकालें । प्रस्तुत अध्ययनलाई डायस्पोराको सिद्धान्तका आधारमा व्याख्यान र वर्णनात्मक विधिबाट यसलाई अगाडि बढाएकी छु ।

सैद्धान्तिक आधार

कुनै पनि व्यक्तिको जीवनगाथालाई बुझेर लेखिने लेख नै न्यारेटिभ लेख हो । यसलाई लाइफ स्टोरी वा बायोग्राफी पनि भनिन्छ । व्यक्तिका जीवन कहानी नै अनुसन्धानको मूल विषय भएकाले यस प्रकारको अनुसन्धानलाई बायोग्राफिकल अनुसन्धान पनि भनिन्छ (खनाल, २०७४, पृ. ३१८) । कुनै व्यक्तिको जन्मदेखि मृत्युसम्मको घटना क्रमलाई क्रमिक रूपमा उतार्नु जीवनी हो । जीवनी कथा हो जीवनको, व्यथा हो परिस्थितिको, पात्र हो समयको त्यसैले यो कथात्मक विधिसँग निकट हुँदाहुँदै पनि वैदेशिक यात्रामा हुमिएका युवाको कहानी भएको हुनाले डायस्पोराको सिद्धान्तमा आधारित भएर अध्ययन गरेकी छु । नेत्र एटमको नेपाली डायस्पोरा र अन्य समालोचना कृतिलाई आधार मान्दा, पुर्ख्यौली भूमि र इच्छित भूमि, विभाजित मानसिकता, अल्पसंख्यक तथा सिमान्तकृत हुनुको पीडा, परादेशीय हुनुको रोमाञ्च र चिन्ता अस्तित्वबोधका लागि एकसूत्रताको खोजी अतीतमोह र अभिघातको सिद्धान्त

आदिलाई मापदण्ड बनाएर विश्लेषण गर्नु डायस्पोराको सिद्धान्त हो (एटम २०६७,पृ. ३२) । डायस्पोराले परदेशी जीवनको पहिचानको खोजी गरेको पाइन्छ । आफ्नो र अरुको संस्कृतिको भाषा र परिवेशको भोगाइ समेटेको पाइन्छ । जीवनको भोगाइ नै कथाको विषयवस्तु हो । परिवेश उपाख्यान र प्रतिक्रियाको अन्तर्निहित योजनामा बाँधिएर प्रतिफलित हुने लघु विस्तार भएको गद्य सङ्कथनलाई साहित्यमा कथा भनिन्छ (शर्मा,२०५०,पृ. १८) । समयशृङ्खलामा घट्ने घटनातत्त्व नै जीवनका कहानी बनेको पाइन्छ । परदेशी जीवनको अन्तर्निहित कथा व्यथालाई समेटेर लेखिने डायस्पोराको सिद्धान्तसँग प्रस्तुत अध्ययनको कथावस्तु मेल खाने भएको हुनाले यो सिद्धान्त प्रयोग गरिएको हो ।

कुनै पनि नवीन विषयवस्तुको खोजी गर्दै जाँदा सिद्धान्तको निर्माण भएको पाइन्छ । यो डायस्पोरा (Diaspora) शब्द ग्रीसेली भाषाबाट आएको पाइन्छ । यसको अर्थ छरिनु, फैलिनु, तितरबितर हुनु, छुट्टिनु, विभाजित हुनु भन्ने हुन्छ (एटम ,२०६८,पृ. १) । एक देशबाट अर्को देशमा पुग्ने इतिहास हेर्दा ग्रीकसम्म पुग्नुपर्छ । ई. पू. ५८६ मा नेबुचाड्नेजर (ब्याबिलोन)ले इजरायलमाथि आक्रमण गरि विजय प्राप्त गरेपछि त्यहाँका आदिवासी यहूदीलाई ब्याबिलोनियामा निर्वासित जीवन बिताउन बाध्य पारियो । ई. पू. ५३८ मा ब्याबिलोनमाथि पर्सियाले आक्रमण गरी विजय प्राप्त गरेपछि पर्सियाका शासक साइरसले ई. पू. ५८६ बाट निर्वासित जीवन बिताइरहेका यहूदीलाई स्वतन्त्र बनाए । त्यसपछि उनीहरूमध्ये कति चाहिँ आफ्नो जन्मभूमि छोडेर अन्यत्रका लागि चारैतिर छरिए । यसरी स्वतन्त्र बनेका हिब्रू भाषी यहूदीका तीन ओटा भिन्न समूहहरू देखा परे (ब्याबिलोनका, इजरायलका, इजिप्टका) । त्यसैले यो समयलाई डायस्पोराको प्रारम्भ बिन्दु भनिएको छ (एटम,२०६८,पृ. १) । रोमनको चर्को दबावले यहूदीले आफ्नो जन्मथलो छोडेर हिँडेपछि वैदेशिक यात्राको सुरु भएको पाइन्छ । यसरी सुरु भएको वैदेशिक यात्राबाट यो सिद्धान्तको सुरुवात भएको पाइन्छ । जन्मभूमि छोडेर परदेसिनुका भोगाइ र अनुभवका बारेमा कथाहरू बन्दै गएपछि डायस्पोराले सिद्धान्तको रूप लिएको देखिन्छ । यस अध्ययनमा पनि वैदेशिक जीवनका उतारचडाबलाई समेटिने हुनाले यो सिद्धान्त प्रयो गरिएको छ ।

विदेशमा बस्ने जो कोही व्यक्तिको जीवनमा स्वदेशको सम्झना र परदेशको यथार्थको मानसिक द्वन्द्व भेटिन्छ । जहाँबाट आएका हुन् र जहाँ बसिरहेका छन् ती दुवै संस्कृतिको अनुभव डायस्पोरामा समेटिएको पाइन्छ । यो जीवनी कथा वा न्यारेटिभ लेखन पनि स्मृतिमा आधारित हुन्छ । स्मृति नै डायस्पोरा लेखन मानिन्छ । यस्तै विषयमा हल (सन् १९९०) को सांस्कृतिक पहिचान र डायस्पोरा महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । हलले नै पहिचान भनेको बनिस्केको चिनारी मात्र होइन समय र स्थान अनुसार परिवर्तन हुने प्रक्रिया हो, अस्तित्वको खोजी हो भनेको पाइन्छ । अस्तित्वपूर्ण जीवनयापनका लागि गर्नुपर्ने सङ्कटबाट घात प्रतिघात बेहोरिरहन्छन्, एकलो र विरानोपना जस्ता पक्षले सताइरहन्छन् । अर्काको देशमा जतिसुकै सम्पन्न भएर बसे पनि आफ्नो मातृभूमिप्रतिको सम्झना र सद्भाव स्मरणमा रहिरहन्छ (लुइँटेल,२०६४,पृ. ४) । जुनसुकै कारणले मूल थलो छोडे पनि जन्मभूमि जस्तो सहज नहुने कुरा प्रष्ट बुझ्न सकिन्छ । यी र यस्तै विषयमा साफान (सन् १९९१) ले डायस्पोराका सिद्धान्तहरू छ ओटा बताएको पाइन्छ । उनका विषेशतामा मातृभूमिप्रतिको लगाव, घर

फर्किने इच्छा, पराइपनको महसुस, घात र प्रतिघातहरू यस अध्ययनसँग नजिक रहेको पाइन्छ । त्यसैले यस जीवन कथालाई डायस्पोरासँग जोडेर हेर्न सकिन्छ ।

वैदेशिक रोजगारीलाई आत्मसात गरी मातृभूमिलाई मुटुमा सजाएर नयनमा नुनिलो नदी बोकेर हिँड्ने परदेशको कहानीलाई समेटेर लेखिएका लेख रचनाहरू प्रशस्त पाइन्छन् । सुवेदीले (२०६४) मा यमपुरीको महल कथा सङ्ग्रह वासिङ्टन डीसीबाट निकालेका छन् । यस कथाको व्यापक चर्चा चलेपछि नेपाली साहित्यमा डायस्पोरा लेखनले गति पाएको देखिन्छ । यसले परदेश रहर कि कहर ? भन्ने प्रश्नलाई प्रष्ट पारेको पाइन्छ । त्यसैगरी अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाजले (२०६५) मा समुद्रपारका समालोचना भनेर वासिङ्टन डी सी बाट निकालेको पाइन्छ । त्यसमा डायोस्पोराका समालोचनालाई स्थान दिइएको छ । त्यसपछि अनेसासले नै (२०६६) मा आप्रवासीका पत्र भनेर वासिङ्टन डीसीबाट नै निकालेको पाइन्छ । यसमा परदेशको जीवन भोगाइलाई समेटेर लेखिएका चिठीपत्र रहेको पाइन्छ । यसले यथार्थको धरातलमा खुट्टा टेकेको पाइन्छ । उप्रेति (२०६६) ले सिद्धान्तका कुरामा उत्तरआधुनिकता र पहिचानका सन्दर्भमा मानिसले आफ्नो पुरानो पहिचान र नयाँ परिवेशका बिचमा मिश्रित परिचय बनाउँछ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । नेपालमा डायस्पोराको सिद्धान्त निकाल्ने एटमले (२०६७) मा नेपाली डायस्पोरा र अन्य समालोचना कृति निकालेका छन् । यसमा डायस्पोराको उत्पत्ति र विकासलाई चरणबद्धरूपमा लेखिनुका साथै सिद्धान्त पनि लेखिएको छ । त्यसपछि (२०७०) मा उनै एटमले नेपाली डायस्पोराका नारी कथाकार र कथा सम्पादन नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट निकालेका छन् । यस कृतिमा नेपाली डायस्पोराका नारीको परिचय र उनले लेखेको कथालाई समेटिएको छ । कथाहरू प्रायः विदेशको परिवेश र संस्कृतिको बारेमा मानवीय व्यवहारहरूको उल्लेख गरेको पाइन्छ । विदेशी नारीको जीवन र उनीहरूको संस्कारलाई लेखिएको छ । सुवेदी (२०७०) ले साहित्य र आमवृत्तिमा नेपाली डायस्पोरा लेखनमा स्वदेशको सम्झना र विस्थापनाको पीडा बारेमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । लुईटेलले (२०७९) मा डायस्पोराका सिद्धान्त नामक कृति निकालेको पाइन्छ । यी सबैको अध्ययन गर्दा साहित्यभित्र व्यक्तिका दर्द उखेलिए पनि व्यक्ति विशेषको कहानी लेखेको नपाइएको हुनाले मैले यो लेख लेख्न अध्ययन, अनुसन्धान अघि बढाएर डायस्पोराकै सिद्धान्तको कसीमा विश्लेषण गरेकी छु ।

परिणाम र छलफल

गुणात्मक अनुसन्धानका विभिन्न अध्ययन छन् । तीमध्येको यो जीवनकथा पनि एक हो । प्रस्तुत अध्ययनमा स्पेन मालगा निवासी नेपाली युवाको वैदेशिक जीवनको भोगाइलाई समेटेर तयार पारिएको छ । रेकडलाई लिप्यान्तरण गरी कोडिङ गरेर आएका ती कोडलाई दुई ओटा साभा थिममा प्रस्तुत गरिएको छ । जुन थिममा कोडहरूको व्याख्या विश्लेषण निम्न रहेको छ ।

विगत र स्मृति

जिन्दगीका पाना पल्टाउँदै जाँदा अघिल्ला पानाहरू स्मृतिपटलमा छचल्किनु स्वभाविक मानिन्छ । सबैलाई आफ्नो विगत मिठो होस् वा नमिठो याद आइरहन्छ । घर, परिवार

,इष्टमित्र, खाए, खेलेको, पाखापखेरो, साथीभाइ र देश नै छोडेर परायदेश हिँडेको मान्छेलाई त अतीत अति नै प्यारो हुने गर्दछ । यसै सन्दर्भमा एलोनको भनाइ यस्तो छ, *विहानको ब्रेकफास्ट खाँदा आमाले पकाएको मिठो खानाको सम्झना आउँछ, अनि बेलुकी घर फर्कदा थाकिस होला भनेको सम्झना आउँदा आँखा भरिइसकेको हुन्छ ।* अतीतमोह अचम्मैको हुन्छ । आमा मायाकी प्रतीक हुन्, निःस्वार्थ देवी हुन् यसै भनिएको होइन । दैनिक रूपमा विभिन्न प्रविधिबाट कुरा भइरहँदा पनि न्यास्रो नमेटिने भनेको आमाको नै हो । उनी भन्छन् *आमालाई सम्झँदा मात्रै नि आनन्द आउँछ ।* घर छोडी परदेश जानु बाध्यात्मक रहर हो । रहरभित्र कहलुकेको हुन्छ । डायस्पोराको जीवनका लागि वर्तमान दुखदायी, भविष्य कहालीलाग्दो र अतीत स्वप्निल हुनाले आनन्दमय हुन्छ (एटम, २०६७, पृ. ३५) । एटमको यो भनाइसँग एलोनको अभिव्यक्ति अतीतमोह सिद्धान्तसँग मिलेको पाइन्छ । अतीत सम्झन्न भन्दा पनि सम्झने र विसन्छु भन्दा विसन नसकिने हुँदो रहेछ ।

संस्कार, संस्कृति र सुन्दरता हेराइमा फरक पर्ने भएता पनि आफ्नोपन भल्किने भएकाले सबैलाई आफ्नै ठाउँ र संस्कृति प्यारो र सुन्दर लाग्नु स्वभाविक मानिन्छ । परदेशमा हुँदा स्वदेशको अतीतले मनलाई विछिप्त बनाइरहन्छ । आफ्नो मातृभूमिको, घरविहीनताको भावले छोप्छ र आफ्नोपना हराएपछि सांस्कृतिक, भौगोलिक र ऐतिहासिक बिच्छिन्नताले गर्दा मनमा एउटा पूर्वस्मृति छोपिरहन्छ (भट्टराई, २०७१, पृ. ११९) । यसै सन्दर्भमा एलोन भन्छन् *दिदी चाडपर्व, साथीभाइ, पूजाआज सबैको एकएक सम्झना आउँछ । फेसबुक हेर्दा उताको रमाइलोले मन छियाछिया पार्छ अनि एकलो महसुस हुन्छ । विदेशमा अतीत सम्झनु दिन चर्चा बन्छ ।* आफ्नो संस्कृति र परिवारको सम्झना कहीं गए पनि विसन सकिन्न भन्ने कुरालाई उनको भनाइले प्रष्ट पार्छ । उनै भन्छन् *असाध्यै न्यास्रो लाग्दा उनीलाई (आफ्नी प्रेमिका) फोन गरेर बोलाएर आफ्ना बह पोख्थे । अहिले केही दुःखका कुरा सुनाए उनी रुन्छिन् भन्ने सकिदैन । उनीसँग विताएका रमाइला पलको स्मरण गर्नु सिवाय केही रमाइलो छैन यहाँ ।* स्मृति पनि अनेकौं हुने, स्मृतिको जालोमा जीवन रुमलिने रहेछ । परदेश वास्तवमै पराइकै देश हो जति नै स्थायी बसोवास भए पनि आफ्नोपनको महसुस हुन सक्दैन । आफ्नैपनको महसुस हुनलाई कि आफ्नै देश फर्किनु पर्छ कि पूर्वस्मृतिमै हराउनुपर्छ ।

योग्यता र सक्षमताअनुसारको रोजगार स्वदेशमै नपाएर बाँच्न सक्ने अवस्था सिर्जना नहुने भएर विदेशिँदा योग्यता नै पीडामा परिवर्तन भएको पाइन्छ । यस्तै कारणले कुनैकुनै अघिल्ला दिनहरू भरिला हुन्छन् । नेपालको बेरोजगारी र युवाको मानसिकता देशले थग्न नसकेको बाँध भएको देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयको शिक्षा नीतिगत नभएर भरपदी नभएकै कारण संस्थागत विद्यालयमा छोराछोरी पढाउँदा अभिभावकको ढाड उठ्नु नसक्ने गरी कृपिसकेको हुन्छ । खर्चिलो शिक्षाको सर्टिफिकेट बजारमा होलसेलको मूल्यमामा पनि नबिकेपछि पुनः ऋण काठेर परदेश जानुपर्ने बाध्यता आजका नेपाली युवाले भोगिरहेका पाइन्छन् । एलोन भन्छन्, *मैले कक्षा १० र एस एल सी दिनेबेला होस्टेल बसेको तीनलाख ऋण भयो अनि बैंकबाट पाँच लाख लोन लिएर त्यो तिरियो बाँकीले ११ र १२ पढेँ । बाह्र पास गरेपछि सबै विदेशतिर लाग्ने लहर थियो । म विदेश आउन सक्ने अवस्था नभएकै कारण पि*

एन सी पढें । व्याचलर पास गर्दासम्म आर्थिक भार थेक्न सक्ने अवस्थे नरहेपछि मासी धान फल्ने खेत बेचेर पोर्चुगल आएँ । त्यहाँ पढाइ खर्च धान्न नसकेर पढ्न छोडेर स्पेन आएँ । यो भनाइले अधिकांश नेपालीको अवस्थाको सङ्केत गर्छ । बेरोजगारीले गर्दा विदेसिएका नेपालीले नेपाललाई अथाह माया गरे पनि राजनीतिप्रति वितृष्णा प्रकट गर्दछन् । एलोन भन्छन् मैले दरबन्दीमा नाम निकालें तर इन्टर्भ्युमा अध्यक्षको मान्छेले जागिर पाए । नेपालमा राम्रा छोडेर हाम्रा चयन गर्ने प्रवृत्तिले दक्ष जनशक्ति कम हुँदै गएको छ भने भ्रष्टाचार मौलाउँदै गएको छ । यस्ता बोभिला पलको स्मरण सुन्दा मन छियाछिया पारिरहन्छ । अतीत सबै सुन्दर र मिठा नहुने तथ्य यहाँबाट प्रष्ट लिन सकिन्छ ।

कमजोर आर्थिक अवस्था, सामाजिक दबाव र वैदेशिक लहरले युवा पुस्तालाई पलायन बनाएको छ । वर्तमान परिवेशलाई नियाल्दा वैदेशिक रोजगारीमा नजानेको घर सायदै कम होला । नजाने युवालाई पनि सामाजिक दबाव आउँछ । एलोनको भनाइ पनि यस्तो छ जब म नेपालमै पढें तब छरछिमेकीले हैन यहाँ बसेर के गर्छौं ? सबैले बाटो तताए तिमिले केही सोचेका छौनौं ? भन्न थालें । आर्थिक भार थेग्न गाह्रो भएर हो कि बुवालाई पनि प्रेसर हाई भयो । स्वदेशमै केही गर्छु भन्नेका लागि पनि वातावरण असन्तुलित हुनाले असन्तुष्टिको भारी बोकेर खुट्टा नउचाली सुख छैन । स्वदेशमै केही गर्न पनि सामाजिक दबावले नदिएपछि वैदेशिक रोजगारलाई अपनाउन बाध्य भएको कुरा एलोनको भनाइमा पुष्टि हुन्छ । १२ पास भएपछि विदेश हिँड्ने संस्कृति जस्तो बन्दै छ नेपालमा । एलोन भन्छन् दिदी मलाई मेरो भविष्यको भन्दा पनि देशको बढी चिन्ता लाग्छ । हामी नेपालीले कहिलेसम्म होला यसरी घर छोडेर बस्ने ? हरेक पर्वहरू रोएर विच्छन् । आफ्नो भूमिबाट विरानो भूमिमा जाँदा आफन्तबाट छुट्टिनुको पीडा, भाषा, संस्कृति, वेशभूषाबाट छुट्टिनु पर्दा एकलोपनाको महसुस गर्छन् र विगत सम्झन्छन् ।

श्रम र सपना परदेशमा पोखेर मस्तिष्कमा स्वदेश र अतीत बोकेर बाँच्नुको विकल्प परायाभूमिमा भेटिँदैन । अतीतमोह सबैलाई हुने गर्छ । विशेष गरी प्रवासमा रहनेहरूलाई भन्न बढी हुन्छ । डायस्पोराको आधा मन यता र आधा मन उता हुने गर्छ र तिनीहरूमा जहिले पनि असुरक्षा, भय, सन्त्रास, मानसिक पीडा, अपरिचय, विरानोपन आदिका साथै मातृभूमि र आफन्तको सम्झना, कर्मलाई धिक्कार्ने प्रवृत्ति लगायत अनेक प्रकारको पीडाबोध भइरहन्छ (लुइँटेल, २०६८, पृ. ५९) । अतीतमोह डायस्पोराको सिद्धान्त हो । यसले एलोन लगायत अनेकौं एलोनहरूको उस्तै कथा व्यक्त गर्दछ । यस्ता समस्या भेल्न बाध्य व्यक्तिहरूले चाडपर्व, इष्टमित्र, साथीभाइ, मातृभूमि कसरी पो बिसन्नु र ? पढाइ, काम र दामको खोजीमा विदेसिनेले नेपालप्रति अघातप्रेम गर्छन् भनेर एलोनका भनाइहरूबाट स्पष्ट हुन सकिन्छ ।

इच्छित भूमिमा सङ्घर्ष

कुनै पनि व्यक्ति इच्छाले वा बाध्यताले पराइ देशमा बस्दा भौतिक शरीर पसिना र रगतको मिश्रणमा रहे पनि मानसिकता भने पुख्र्यौली भूमिसँग बढी हुने गर्दछ । यो कुरा एलोनको भनाइबाट बुझ्न सकिन्छ । एलोन भन्छन्, दिदी १मेसिनले भौँ हात चलाउनुपर्छ, सास गतिलो गरी फेर्न रेस्ट रुम जानुपर्छ यहाँ । यसरी मरिमेटनभन्दा आफ्नै घर फर्कियुँ

हुन्छ । युरोपमा देशअनुसारको भाषा फरक हुन्छ । उनीहरू आफ्नो भाषा र संस्कृतिलाई जोगाउन निकै क्रियाशील हुन्छन् । जानेर पनि अङ्ग्रेजी नबोल्ने स्पेनिससँग काम गर्न भाषाको कठिनाई असीमित भएको बताउँछन् । *उनी भन्छन्, ऋण आफ्नै थाप्तामा बोकेर आएको हुनाले फर्किन मिलेन नत्र बस्दिनथेँ होला । भाषा नबुझेर सुरुसुरुमा काम पाइँन, एकजना नेपालीले काम त लाइदिए म लाटो जस्तो मान्छे इसारामा चलनुपर्ने साहुँले गाली गरेको हो वा काम गराएको केही बुझ्दिनथेँ ।* भाषा सँगसँगै यहाँको वातावरण अनुकूल हुन नसक्दाका क्षण एकलोपनाको अनुभूति नहुने त कुरै भएन । काम, भाषा र हावापानीको असहजताले ठुलो सङ्घर्षलाई निमन्त्रणा गरेको उनको अनुभूति छ । उनको भनाइसँग डायस्पोराको सिद्धान्त इच्छित भूमिको संघर्षसँग जोडिएको छ । परदेशीयको नेपालीले अधिल्लो भूगोल, इतिहास, भाषा, संस्कृतिलाई न अपनाउन सक्छ न त्यागेर नयाँमा रमाउन सक्छ (भट्टराई २०६४, पृ. १२०) । पराई भूमिमा खेप्नु परेको पीडाबाट न मुक्त हुन सक्ने न फर्केर जन्मभूमि जान सक्ने अवस्था हुने कुराको पुष्टि भट्टराईबाट पनि बुझ्न सकिन्छ ।

विभाजित मानसिकता बोकेर पराई देशमा बस्नु पनि ठुलो सङ्घर्ष र चुनौती हो । जन्मेदेखि भोला बोकेर पढ्न डिडेको प्रमाणपत्रले न जन्मभूमिमा काम दिने न कर्मभूमिमा दिने न व्यवहारिक शिक्षा आर्जन गर्न पाइने । यस्तो अवस्थामा परदेशमा काम न काजको भइने कुरा उनी एलोनको अभिव्यक्तिमा पाइयो । *उनी भन्छन् खाएको थाल नमाभेको मैले कामको सुरु नै भाडा माभ्नेबाट सुरु गर्ने । छिटोछरितो गर्न नजान्दा कता जागिर फुत्किने हो भन्ने डर लागिरहने, काम नगरे कागजपत्र बन्दैन, कार्ड बनेन भने यहाँ दुःख गर्नुको के अर्थ सोचेर मन दोधारमै अलिभरह्यो । अँध्यारो वर्तमानभित्र उज्यालो भविष्य खोज्न निकै मिहिनेत गर्नु पर्यो ।* परदेशमा भविष्य खोज्न त्यति सजिलो नभएको र आफन्त साथीभाइको पनि विश्वास नभएको उल्टै आफन्तबाट परिश्रम शोषण हुने गरेको तथ्य पनि उनैबाट पाइयो । *मैले कार्ड बनाउन ट्याक्स भर्नु पर्यो । त्यो बेला एकजना काका पर्ने भेटिनु भो उहाँलाई विश्वास गरेर केही महिना पैसा बुझाएँ । पछि यतै आऊ काम गर्न भन्नु भो, गएँ तर ट्याक्स तलबबाट गयो, पछि तिमीलाई घर चाहिन्छ म मेरो घर देखाइदिन्छु, तिमी घरको कर, पानी, बत्तीको कर तिर भन्नुभयो अनि मेरो तलब नै रोकिदिनु भो । यस्तो बेला बैँकको किस्ता तिर्न रातभर मासुपसलमा मासु काट्ने काम गर्ने । कार्ड बनाउन गरेको सङ्घर्ष र दोहोरिएको असफलताले विच्छिन्न मन थाम्न सकस हुन्छ । रुन पनि को सँग रुने ? हाँस त बिसिसकेको अवस्था उनै बताउँछन् । रहरले या कहरले जसरी आए पनि परायाभूमि वा इच्छितभूमि सहज नहुने कुरा उनैको भनाइबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ ।*

परदेशी जीवनमा निराशा, हतोत्साहित र गहिरा चोटले अभिघात हुने गर्दछ । विछोड, विनाश अनि अपत्यारिलो घटनाले मानसिक तनाव दिन्छ । त्यसैकै कारण उत्पन्न हुने हो अभिघात । खास गरी प्रथम विश्व युद्ध र विशेष गरी दोस्रो विश्व युद्धका घटनाले विश्व मानवले भोग्नु परेको स्थिति तत्पश्चात मानव जगतमै देखा परेको विसङ्गतिबोध, निराशा, हतोत्साह, वैराग्य, मार्मिक पीडाका कारण हुने यस किसिमको मानसिक अवस्था यसैलाई अभिघातको सिद्धान्त भनिन्छ (आचार्य, २०६९, पृ. ७९) । यसैगरी यहाँ एलोनको अभिव्यक्ति अध्ययन गर्न सकिन्छ । *दिदी म त अहिले डिप्रेसन (अभिघात)को औषधी खान्छु नि । (गहभरी*

आँसु गर्दै जब कार्ड आउला भन्नेबेला पेपर फेल भयो । उता उनलाई (प्रेमिका) घरपरिवारले कि केटा भिका कि हामीले दिएको सँग जा भनेर दबाव दिन थालेछन् । जाऊँ कार्ड बनेन, नजाऊँ जिन्दगीको कुरा छ । म निकै तनावमा भएँ । त्यति नै बेला तीन महिना घर पैसा पठाउन सकिनँ, बैंकले दैनिक फोन र चिठी पठाउन थालेछ । आमाले रुँदै फोन गर्नुभयो । मलाई मरुँ कि बाचुँ भयो । त्यसपछि मलाई एकान्त मन पर्न थाल्यो । रुन मन लागे जति रुन्थेँ, सागरमा आँसु मिसाएर बस्थेँ । त्यस्तै हुँदाहुँदै मलाई डिप्रेसन भएछ, मर्न मात्रै मन लाग्ने भयो । मेरो हालत देखेर काकाले यस्तो बेलामा कामवाट निकालिदनुभयो । परदेशमा आफ्ना आफन्त हुँदैनन् । भएका आफन्तले पनि अप्ठ्यारोमा सहयोग गर्दैनन् । स्वार्थी आफन्त, साथीभाइ अनि व्यवहारिक तनावले बिरानो मुलुकमा चरम पीडा हुन्छ । यस्तो अवस्था भोग्नु परदेशीको नियति बनेको पाइन्छ ।

मानवीय अस्तित्वको खोजी गर्दै जीवनलाई अलिकति माथि उठाउन सङ्घर्ष गर्नुपरेको आफ्नो देशको विग्रदो अवस्थाकै कारण हो । राज्यले युवाहरूको बारेमा केही नसोचेपछि पराइभूमिमा हेपिएर, चेपिएर डर र त्रासमा खुम्चिएर बाँच्नु परेको छ । त्यस्तो संघर्षमा पनि आफ्नो अस्तित्वको खोजी गरेर नेपाललाई भुक्न नदिनु नेपालीको महानता हो । आफ्नो सामूहिक अस्तित्वका लागि स्पेनमा पनि अमेरिकामा जस्तै नेपालीहरूको एन. आर. एन. स्पेन (गैर आवासीय नेपाली संघ) भन्ने समूह छ । त्यस समूहले नेपालीको पिरमर्का पनि हेर्ने गर्दछ । यसैमा एलोन भन्छन्, एक जना दिदीले मलाई एन आर एन मा सम्पर्क गराइदिनुभयो । त्यहाँ मेरा गुनासा राख्न पाएँ । त्यहीँको एक जना दाइले काम खोजिदिनु भयो । साहु राम्रै रहेछ पाकिस्तानी भए पनि उसले मलाई कन्ट्याक पेपर बनाइदियो । त्यहीबाट मेरो पेपर पास भयो । आफ्नो अस्तित्व रक्षाको लागि स्पेनको बुल फाइट जस्तै जिन्दगीको पनि लडाइँ हुन्छ भन्ने कुरा अस्तित्वको खोजी सिद्धान्तका आधारमा व्यक्त गर्न सकिन्छ । भिन्न परिवेशमा भिन्न अनुभूति सङ्गालेर थोरै सफलताको लागि धेरै कठिन यात्रा गर्नुपर्ने हुन्छ । एलोन भन्छन् पेपर बन्नेवित्तिकै घर गएँ, भव्य विवाह गर्ने सबैको सोचलाई भत्काएर बाध्यताले आधुनिक बनेर मन्दिरमा गएर सामान्य विवाह गरेँ । विवाह लगत्तै उनीलाई छोडेर आएँ । अहिले फ्यामिली अप्लाई गरेको छु । नेपालको डर लाग्दो विसङ्गति देखेर उनीलाई छिटो आफैँसँग ल्याउन मन छ । मानिस जहाँ बसे पनि आफ्नो परिवारको, समाज संस्कृतिको, देशको, अस्तित्व जोगाउन तत्पर रहन्छन् भनी उनैको भनाइबाट बुझ्न सकिन्छ ।

निष्कर्ष

गुणात्मक अनुसन्धानअन्तर्गत जीवन कथामूलक ढाँचामा आधारित यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य फरक पृष्ठभूमिमा समायोजन हुन नेपाली युवाले युरोपमा भोगेका कथा, व्यथा, जीवनकहानी वा आयामलाई केलाउनु रहेको छ । यस उद्देश्य पूरा गर्न नेपाली युवा (नाम परिवर्तित) एलोनको जीवन घटनालाई सुनेर, मनन गरेर लिप्यान्तरण गरी कोडिङ गरेर कोडलाई दुई साभा थिममा संमायोजन गरेर उनको अनुभवलाई विश्लेषण गरिएको छ । दुई साभा थिमलाई डायस्पोराको सिद्धान्तसँग व्याख्यात्मक वर्णन गरिएको छ । नयाँ संस्कृति र ,परिवेशमा रमाउन कठिन हुनुका साथै आफ्नै देश, परिवार र संस्कृतिको सम्भनाले सताउने

,रोजगारको सङ्कट, आफन्तले दिएको तनावले अभिघात जस्तो चिन्तारोग लाग्ने, ऐकान्तिकताको अनुभव गर्ने, विभाजित मानसिकता हुने, मिश्रित भाषाले अव्यक्त हुने, न रमाउन सक्ने न विगत बिसर्ग गर्न सक्ने अवस्थालाई भेल्नुपरेको अवस्था देखिन्छ । नेपालीहरू उच्चशिक्षा हासिल गर्न होस् चाहे आर्थिक कारोबार थुन्नु वा उज्ज्वल भविष्यको खोजीमा होस् मातृभूमिलाई प्रेम गर्दै परदेशमा जानुपर्ने बाध्यात्मक रहको अवस्था सिर्जना स्वदेशबाट नै भएको हुनाले विदेशमा चरम सङ्घर्षले निम्त्याएको अभिघात भोग्न बाध्य भएको पाइन्छ । राष्ट्रले युवाहरूको रोजगारीलाई ध्यानाकर्षण गर्दै स्वदेशमै गरिखान सक्ने वातावरण तयार पार्ने नीति नियम बनाइ कार्यान्वयन गरोस् ताकि जीवनयापन र अस्तित्व रक्षाका लागि परादेशमा भौतारिन नपरोस् भन्ने निष्कर्ष निकालेकी छु । यस लेखबाट गुणात्मक अनुसन्धानको न्यारेटिभ खोज गर्न चाहने अनुसन्धातालाई सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरेकी छु ।

सन्दर्भ सामग्री

- अधिकारी, बालाकृष्ण (२०७७), *डायस्पोरा र नेपाली साहित्यमा अनुकूलनका समस्या*, समकालीन साहित्य ।
- उप्रेति, सञ्जीव (२०६६), *सिद्धान्तका कुरा*, अक्षर पब्लिकेसन ।
- एटम, नेत्र (२०६७), *नेपाली डायस्पोरा र अन्य समालोचना*, एकता बुक्स ।
- एटम, नेत्र (२०७०), *डायस्पोराका नारी कथाकार र कथा सम्पादन*, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- एटम,नेत्र र बराल, कृष्णहरि (२०६६), *उपन्यास सिद्धान्त र नेपाली उपन्यास* तेस्रो संकरण, साभा प्रकाशन ।
- खनाल,पेसल (२०७४), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति*, सनलाइट पब्लिकेसन ।
- लुइँटेल, खगेन्द्रप्रसाद (२०६७), *डायस्पोराको सैद्धान्तिक स्वरूप*, समकालीन साहित्य प्रतिष्ठान ।
- शाही,खडक बहादुर (२०७०), *डायस्पोरिक कथा सङ्ग्रह चिरिएको मुटुको भाषिक विश्लेषण*, शोधपत्र, सुर्खेत क्याम्पस ।
- सुवेदी, अभि (२०७०), *साहित्य र आमवृत्ति*, काठमाडौं, मन्डला बुक पोइन्ट ।
- सुवेदी, होमनाथ (२०६४), *यमपुरीको महल*, वासिङ्टन डिसी अनेसास ।
- अनेसास (२०६६), *समुद्रपारका समालोचना*, वासिङ्टन डिसी, अनेसास ।
- Hall, S. (1990). Cultural identity and diaspora. In j. Rutherford (Ed.), *identity: Community, culture, Difference* (pp. 222-237). Lawrence and Wishart.
- Safran, W. (1991). Diasporasin Modern Societies, Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A journal of Transnational Studies*, 1 -83-99.
<https://doi.org/10.3138/diaspora.1.1.83>